

KITÉRŐ HÁDÉSZ BIRODA



Vajon merre bolyonghatott Odüsszeusz, Hádész országába igyekezvén?
Ezt a területet a legtöbb kutató a Gibraltári-szorossal azonosítja.
Van, aki Izlandot, de olyan is akad, aki a Tüzföldet véli a homéroszi Hádész
országának. Minden bizonnyal ez a legizgalmasabb és a legvitatottabb
helyszíne az Odüsszeiának, hiszen ott a holtak birodalmát keresték.



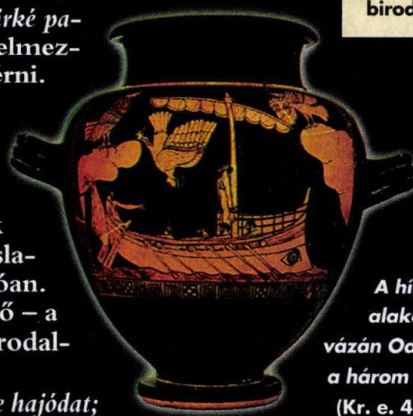
6. rész Homérosz szerint Odüsszeuszék már egy kerek éve vendégeskedtek Kirké palotájában, amikor a társak figyelmeztették az ithakai vezért: ideje hazatérni. Odüsszeusz arra kérte az istennőt, engedje őket útjukra. Kirké beleegyezett, ám a hazaindulás előtt azt javasolta, Odüsszeusz keresse fel a halott Teiresziászt, a néhai thébai vak jóvendőmondót, hogy tőle kérjen jóslatot az Ithakába vivő útjukra vonatkozóan. Hősünk megrémült: hogyan juthat el ő – a visszatérés reményével – Hádész birodalmába? Kirké válasza erre:

„...gondolnod sem kell rá, hogy ki vezesse hajódat; állíts árbocot és kifizéttve a hőszinü vásznat, ülj, s a hajódat az északi szél majd elviszi szépen. Hogyha pedig már az Ókeanosz széléhez elérték, Perszephoné ligetére találsz alacsony halom alján, hol sudaras nyárfák s meddő füzek magasodnak; futtasd partra hajód mélyforgós Ókeanoszban.”

(X. ének 505–511. sor)

Új időszámítás

Odüsszeuszék kihozták az egy éve a barlangban veszteglő hajót, fölszerelték: kitakarították, megtisztogatták, kijavították és elrendezték a felszerelést, az evezőket, az árbocot, megvarrták a vitorlát. Ezzel végezve kora délután útnak indulhattak:



Hádész feltételezett birodalma

A híres vörös alakos attikai vázán Odüsszeusz a három szirénnel (Kr. e. 480 táján)



„...s ültünk: szél meg a kormányos vitték csak a bárkát. Rajta egész napon át feszesen duzzadt a vitorla. S már a nap is lebukott, árnyékba borultak az utcák, ekkor elért a hajónk is a mélyvízi Ókeanoszhoz.”

(XI. 10–13.)

Az eposznak ettől a részétől azonban egy új időszámítást kell kezdenem a cikksorozatban, mivel megszakad az eddig napokra lebontva követhető időrend. Ha ugyanis csakugyan ősszel értek Kirkéhez, akkor a hajózási évad kezdetekor, a következő esztendő májusában indulhattak újra. Bizonyosan nem egy teljes év elteltével, hiszen egy tengerész – tartva a megélénkítő vi-

MÁBA



Odüsszeusz
útvonala



A Hádész
országába vezető út



Hermész felügyelete
alatt egy homéroszi hőst
visznek végső nyughelyére
(Kr. e. 515
táján készült váza)



Ponza: Sötét alvilág helyett
napos kikötő
(A szerző felvételei)

hartervékenységtől – nem fog össze egy bizonytalanná és veszélyessé váló útnak nekivágni. Új időskálám első napja az, amikor a társak emlékeztették Odüsszeuszt a hazatérésre. Ezen a napon aztán megtudták Kirkétől, hogy miféle újabb megpróbáltatásokkal kell szembenézniük, az addigiakhoz képest így némiképp „prognosztizálva” vághattak neki az elkövetkező – és természetesen jelenségekben igencsak bővelkedő – útszakasznak. Legelőször Hádész országába kell eljutniuk. De vajon merre van ez a birodalom, a Mediterránumnak melyik szögletében keressük ezt a helyszínt?

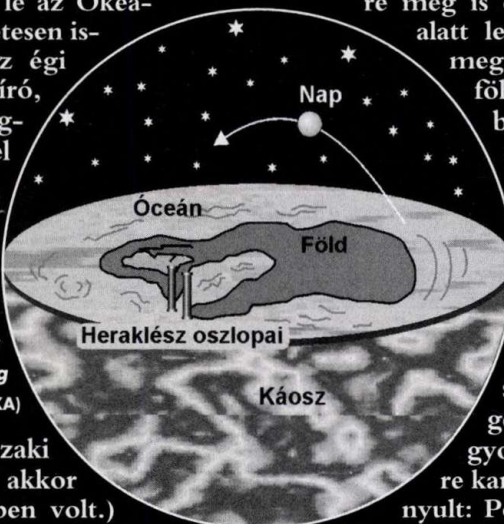
A rejtélyes Ókeanosz

A homéroszi holtak birodalmának azonosítására nagyon sok elmélet született, még a Földközi-tengeren kívül eső térségek is szóba kerültek. A legtöbb kutató Héraklész oszlopaival, vagyis a Gibraltári-szorossal teszi egyenlővé ezt a helyszínt. Némelyek „hidegebb éghajlatra”: Izlandra vagy éppen a másik féltekére, a Tűzföldre gondolják Hádész országát. Ennek oka valószínűleg az, hogy az Odüsszeiában Hádész birodalmát az Ókeanosz veszi körül, s ezt az elemzők az Atlanti-óceánnak feleltették meg. Pedig az Ókeanoszt ebben – a ma is használt értelemben – a Kr. e. 330 táján élő földrajztudós, Püthéasz alkalmazta először, évszázadokkal később Homérosz koránál. Az Odüsszeia költőjének földrajzi ismeretei Nyugat felé még a mai Olaszországig sem „érték el”.

Homérosz az Odüsszeiában összesen tizenöt alkalommal említi meg az Ókeanoszt. Nyolc alkalommal a Hádészt (szigetét?) körülvevő tenger leírásához használja a szót. Ekkor a következő jelzőket alkalmazza: *mélyforgós, mélyvízű, sebes áradatú* folyam, de jelző nélkül is leírja. Mintha egy sebes sodrású veszélyes folyóról beszélne, amely könnyen elragadhatja a gyanútlan fürdőzőt. A jelzők talán a tenger veszélyes voltára utalnak. Négy esetben mint *keleti irányt* ír le vele, ahonnan fölkel a Nap, s ahonnan a hajnal jön. (Lehet, hogy Homérosz olyan parti településen is élt, ahol a Nap a keleti irányban látszódnó tengerből kél fel?) Érdekes módon egyetlenegyszer sem használja a lenyugvó Nappal (azaz Nyugattal) kapcsolatban az Ókeanosz megnevezést. Ellenben egy alkalommal az északi irányt jelenti, ahol a Göncölszekér „forog egy helyben...”, nem száll le az Ókeanosz közepébe”. Természetesen ismerték a *cirkumpoláris* (az égi pólus körül teljes kört leíró, soha le nem nyugvó) csillagképeket, segítségükkel éjjel

A Világegyetem ábrázolása Homérosz és Hésziodosz korában.

A Föld egy gömb a szféra közepén; utóbbit fölül az ég alkotja, alul pedig a Káosz, s az alatt folyik a Tartarosz. Homérosz Földje a rajz szerinti lapos korong (ÉLET ÉS TUDOMÁNY - GRAFIKA)



is meghatározhatták az északi irányt. (Az északi pólus akkor nem a Sarkcsillag közelében volt.) Homérosz egyszer mint a nyugati irányból fújó szél keletkezésének helyét, az *Élüzion* (Elíziüm) mezejét, vagyis a boldogult, üdvözült lelkek alvilági tartózkodási helyét azonosítja az Ókeanoszsal: számára tehát az a hely a valóságban is létezett valahol északon. Egyszer pedig ugyanezzel a szóval illeti *Kirké anyai nagyapját*. Ebben az esetben egyértelműen mitológiai személynévként használta az Ókeanosz szót. A tizenöt esetben – ez utóbbi kivételével – a szövegben az „Ókeanosz” a „tenger” szóval helyettesíthető. (A továbbiakban jómagam is a tenger szinonimájaként használom az Ókeanosz nevet.) A tengerészek számára igazában csak annyi a különbség a tenger és az óceán között, hogy az utóbbi felszínén az ugyanolyan szél erősebb hullámokat kelt. Sótartalmuk, áramlási rendszereik, aljzatuk, élőviláguk stb. olyan egységes egészet alkotnak, amelyben a tengerek az egyes óceánok szerves részei.

Expedícióinkkal, persze, a holtak birodalmát mi nem találhattuk meg, mint ahogyan Odüsszeusz sem, ellenben járhatott egy olyan különös helyen (szigeten?), amely valamiképp mégis hasonlított a mondák alapján elképzelt Hádész országához. Nekem – az Odüsszeiát olvasva – olyan érzésem támadt, mintha Odüsszeusz egy *vulkanikus szigetre* került volna, s ott barlangokat, föld alatti folyót ta-

lált, a vulkanikus gázoktól elbódulva pedig *hallucinációi* lehettek. Ilyen hely szolgálhatott alapul a XI. ének, a *Neküia* létrejöttének, amelyet az irodalomtudósok szerint *később illesztettek bele* (!) az Odüsszeiába. Az alvilágban Homérosz nem csupán a sorsát megjósoló Teiresziásszal (pontosabban az árnyával) hozza össze Odüsszeuszt; felvonultatja halott fegyvertársait, rokonait és halandó mitológiai alakokat. Ezek beszámolnak múltból és jelenről. Hosszú idő után ekkor kap először hírt az otthoniakról!

S vajon melyik szigetre illik rá a túlvilági jelző a Circeo-fok közelében?

Ponza, a túlvilági helyszín

A homéroszi útnak ezen a szakaszán *északi szél* fúj, annak segítségével az akkori hajók csak a *délkelettől délnyugatig* tartó szektorban tudtak navigálni. Estére meg is érkeztek Hádész országába. Ez idő alatt legalább 16 tengeri mérföldet tettek meg, de nem juthattak 30 tengeri mérföldnél messzebbre. Négy sziget esik bele ebbe a körgyűrűcikkbe: *Zanone* és a *Ponzai-szigetek* tagjai, vagyis *Palmarola*, *Ponza* meg *Ventotene*. Bejártuk mind a négy szigetet. *Ventotene*t és *Zanone*t rögtön törölhetjük a lehetőségek közül, mivel a partjuk olyan meredek, hogy ott képzelenség kikötni. Csak nagy sokára, de *Palmarolát* is elejtettük, túlságosan kicsinek találtuk. Maradt a szigetcsoporthoz névadója, *Ponza*. A legnagyobb megdöbbenésemre és örömemre kamaszkori elképzelésem igaznak bizonyult: *Ponza* ma is *vulkanikusan aktív terület*, bizonyos részein gázok törnek föl. Tele van barlanggal, és a természet fantasztikus formákat megcsináltak hozott létre ott a szigetet alkotó *tufában*. Egész utunk során erre illet rá legjobban a Hádész országa jelző. További megerősítést nyerünk akkor, ha megvizsgáljuk a *visszaút* körülményeit:

„Gyorsan a sürgő hajóhoz eredve, parancsot is adtam: társaim oldják fel, fől szállva, a tatköteleket. Fől szálltak szaporán, evezők mellé telepedtek. Ókeanosz folyamán hordozta hajónkat a hullám s vitte előbb a lapát lefelé, azután meg a jó szél.”

(XI. 636–640.)

Az Odüsszeia szerint a „rózsás ujjú Hajnal” már *Kirké szigetén* (a Circeo-fokon, ókori nevén az *Aiaié-szigeten*) érte a görögöket.

„Majd mikor Ókeanosz sebes áradatát odahagyta bárkánk, szélesutú tenger vizein tovasiklott *Aiaié szigetéhez*; a házát tartja a Hajnal ott, meg a táncereit, s a Nap onnan lép föl az égre. Majd, odaérve, hajónkat a parti fövenyre kivontuk, és mi magunk léptünk ki a tenger torlata mellett.”

Elszunnyadtunk, s így vártuk be az isteni Hajnalt.”

(XII. 1–7.)

Kirké szigetétől Ponza távolsága 18 tengeri mérföld. Gyakori ott az olyan időjárási helyzet, amikor napközben a parti szél fúj észak felől, aztán éjjelre eláll, majd megfordulva ismét a part felé kezd fúj-

ni. Ha hőseink éjfél tájt elindultak, a harmadik nap hajnalára valóban visszaérkezhettek a Circeo-fokra. Trójától számítva kerekítve 2100 tengeri mérföldet (mintegy 3900 kilométert) hajóztak addig.

Szirének éneke

Kirkéhez visszaérve ő még aznap éjjel ellátta Odüsszeuszt a hazafelé vezető útra vonatkozó újabb instrukciókkal:

„Szirénekhez fogsz legelőször elérni: az összes embert mind elbűvölik ők, ki elér közelükbe.”

(XII. 39–40.)

„...mert csengőszavu dallal a két Szirén megigézi;”

(XII. 44.)

„Hogyha pedig szigetük mellett tovahúztak a társak, azt az utat már végesvéig, amelyre utána

lépsz, nem mondhatom én meg, mert arról te magad

fogsz dönten a lelkedben: de kimondom, hogy mi a két út.”

(XII. 55–58.)

Az istennőt elhagyva egy érdekes „pletyka” hadd álljon itt. Az eposzban nem olvashatunk róla, ám a tágabb Odüsszeia-mondakörben felbukkan *Telegonosz*, a „távolban született” fiú: ő Kirké és Odüsszeusz szerelmének gyümölcse. A történet tragikus is, ő öli meg majd – miközben apját keresi – a nyáját védő idős Odüsszeuszt.

De térjünk vissza a homéroszi „valóságba”, végleg hátat fordítva Kirké szigetének!

„Sorba leülve, az ősz tengert evezőkkel ütötték.

És a sötétkékoru hajó mögül útrakísérő

jó szelet is küldött számunkra, vitorladagasztót,

széphaju Kirké, félelmes, zengőszavu isten.

Elrendeztük egészen a bárkánk fölszerelését,

s ültünk: szél meg a kormányos vitték csak a bárkát.”

(XII. 147–152.)

„...jólácsolt bárkánk ezalatt el is érte suhanva

Szirének szigetét: mivel űzte előre a jó szél.

Ekkor a szél el is állt tüstént, szélcsöndben a tenger

szép sima lett: hullámai elfektette a daimón.”

(XII. 165–169.)

Az ithakaiak ekkor még pontosan betartották Kirké intelmeit: Odüsszeusz társai fülét viasszal eltömítette, saját magát pedig kikötötte a hajó árbocához, így ő kockázat nélkül végighallgathatta a csábító éneket.

„És eleveztek a földjük mellett...”

(XII. 197.)

Az Odüsszeiából nem kapunk pontos irányt, és az utazás idejét sem tudjuk meg a szövegből. A klasszikus írókra és latin költőkre kell hagyatkoznunk, no meg a logikára. Ez utóbbi szerint annyi bizonyos, hogy az út hazafelé az olasz partok mentén vezetett délkelet irányában. Így *Ischia* és *Procida*, valamint *Capri* mellett hajózhattak el, a szárazföld felőli oldalon. Ezek a szigetek ugyanis látszólagos védelmet nyújthattak az uralkodó nyugati szelek és az általuk keltett hullámmá ellen. Én a modern, jól felszerelt hajómmal is szívesebben mentem a szigetek takarásában. Odüsszeusz szintén így hajózhatott naponta átlagosan 30 tengeri mérföldet megtéve. Minden este partra húzták a hajót egy erre al-

kalmas öbölben. Az első éjszakát a *Gaetea-öbölben*, a másodikat *Procida* környékén, a harmadikat *Capri* szigetén tölthették. Júniustól 28 százalék a valószínűsége az északnyugati, 13 százalék a nyugati szélnek, ami összesen 41 százalékot jelent: ez a szél segíthette Odüsszeuszt. A szélcsend valószínűsége csupán 13 százalék. A hajózás negyedik napján – reggel indulva útnak – dél felé juthattak el a három sziklaszirtekből álló *Galli-szigetekig*, s ott aztán szélcsendbe kerültek. Ez nem ritka jelenség arrafelé.

Kettő vagy három?

Homérosz két szirént említ, de különös módon a legismertebb Odüsszeusz-ábrázoláson, a Kr. e. V. századból származó vörös alakos vázán az árboc-hoz kötözött Odüsszeusz három szirén énekét hallgatja. (Mellesleg a *Diákkönyvtár* sorozatban kiadott Odüsszeia fedőlapján, illetve a *Homéroszi földrajz* cikksorozatunk 1. részét bemutató 29. heti Élet és Tudomány címlapján szintén ezt a képet láthatjuk. – A szerk.) Egy másik érdekes egybeesés: eszerint az ókorban három szirént ismertek, mégpedig *Parthenopét*, a Szűz arcot, *Ligeiát* a Csengő hangot és *Leukosziát*, a Fehért. Szentélyek álltak *Nápolyban* és a *Salernói-öböl* partján a szirének – ugyancsak hármas – csoportjának tiszteletére.

A szirének számára vonatkozó – a Homérosz által említett két szirén, valamint a vörös alakos váza és a három szigetből álló *Galli-szigetek* közötti – el-

lentmondásra maga az expedíciónk adott magyarázatot. A szigetcsoportot többször is körbehajóztuk, ám meglepve tapasztaltam, hogy a három szigetet – a legnagyobbat, a *Gallo Lungót*, a 150 méterre nyugatra lévő *Castellucciát* és a 200



Az ókori görögök képzetele leginkább tengeri madár testével „ruházta föl” a sziréneket

méterre délre található *La Rotondát* – szinte sohase láttam meg egyszerre. Mindig olyannak tűnt, mintha a csoport csupán két szigetből állna, annyira takarták egymást. Térkép nélkül elhajózva lettünk (ahogyan ezt Odüsszeusz is tette) jómagam teljes meggyőződéssel állítanám, hogy a szigetcsoport mindössze két tagból áll.

A *Galli-szigetek* azóta is természetes útjelzőként szolgálnak a hajósoknak. Azokat elhagyva már csak a „csupasz” védtelen part várhatott a hős ithakaira. Kirké útmutatása szerint Odüsszeusznak – mihelyt eléri a sziréneket – döntenie kell: melyik utat választja a két lehetséges közül. Döntésének helyességét azonban csak sorozatunk következő részéből tudhatjuk meg...

VASS TIBOR